

A rokokó falak közé zárt földi paradicsoma. A Bergl-termek a bécsi Hofburg Amáliavárában

Molnár Dániel

DE, jogász osztatlan, IV. évfolyam

molnardani02@t-online.hu

Témavezető: Dr. habil. Balogh Judit egyetemi docens (DE)

Megjegyzések a reprezentációtörténeti szakirodalom tapasztalatról

A kora-újkort, azon belül a 18. századot érintő történeti kutatások egyedülállóan komplex és első pillantásra rendkívül heterogén szegmensét képezi a főúri, s méginkább az uralkodói reprezentáció területe, amely talán éppen összetettsége folytán nem tartozik a történettudomány hosszú múltra visszatekintő tárgykörei közé. Nemzetközi szinten a 20. század második felében, az 1960-as években indult meg az ezzel kapcsolatos történeti szakirodalom kialakulása (Szanka, 2018. 169.), ekkortól találkozhatunk kifejezetten reprezentációelmélettel és/vagy reprezentációtörténettel foglalkozó művekkel. A hazai történettudományra e vonatkozásban is jellemző némi megkésetttség, ez a tendencia ugyanis később kezdődött, csupán az ezredfordulótól jelent meg egyre több kutatás e tárgyan (Hende, 2021. 14.), jóllehet a reprezentáció társadalmi szerepét már korábbi szakmunkák is érintették (Árvai, 2014. 81.). Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy ez a megállapítás is cizellálásra szorul, hiszen a magyar szakirodalomban napjainkig alapvetően *reprezentációtörténeti*, és nem *reprezentációelméleti* kutatásokra került sor, s az előbbi körében eladdig különös módon nem elsősorban a magyar királyi, hanem az erdélyi fejedelmi reprezentáció beható vizsgálatát végezték el. Ugyanakkor üdvözlendő, hogy az elmúlt egy évtizedben nagyobb lendületet vett a Habsburg-uralkodók magyar királyi és más uralkodói méltóságához kötődő, illetve udvari és dinasztikus reprezentációjának, valamint a magyar rendek politikai reprezentációjának analízise is, e vonatkozásban említésre méltóak például Pálffy Gézának a magyar királykoronázásokkal, Hende Fanninak a magyar rendek politikai reprezentációjával, valamint Serfőző Szabolcsnak Mária Terézia magyar királyi reprezentációjával kapcsolatos kutatásai. Kétségtelen, hogy a reprezentációtörténeti elemzések jelentős mértékben hozzásegítenek bennünket az uralkodói, főúri, rendi stb. reprezentáció gyakorlati megvalósulásának megértéséhez, rekonstrukciójához, mégis meghökkentő és bizonyos szempontból érthetetlen az, hogy ezen egyre gyarapodó kutatások között lényegében egyetlen olyan sem akad, amely a reprezentációt, mint társadalmi és történeti jelenséget a gyakorlati tapasztalatok szubszumpciója útján kifejezetten elvi élel, általános (közös) jellemvonások után kutatva tekintené át, helyt adva akár hazai, regionális és nemzetközi példák komparációjának is. Egy ilyen elemzésnek szükségképpen része kellene,

hogyan legyen egy keretjellegű fogalommeghatározás a reprezentáció céljára, rendeltetésére, mibenlétére vonatkozóan, elvégre mi volna a legalapvetőbb feladata egy reprezentációt kutató történésznek, ha nem az, hogy körülírja, megmagyarázza, adott esetben definiálja vizsgálatainak tárgyát? Megjegyzendő azonban, hogy a magyar szakirodalomban jelentkező hiátus nem jelenti azt, hogy egyetlen szakirodalmi kötetben sem akadna valamilyen meghatározás a reprezentáció mibenlétét illetően, hiszen a nemzetközi szakmai közösséget – legalábbis az ezidáig megjelent releváns művek számának, illetve témaválasztásának tükrében – többé-kevésbé foglalkoztatja e kérdés, mi több, nem csupán a történettudomány, hanem egyéb diszciplínák, különösen a politikatudomány képviselőit is (Sauter, 2003. 11.). Fontos rámutatni arra, hogy a reprezentáció jelenségének elméleti szintű vizsgálata távolról sem öncélú, hanem sarkalatos megállapításokkal, tényekkel és szempontokkal járulhat hozzá a reprezentációtörténeti kutatásokhoz, amennyiben többek között lehetővé teszi azt, hogy elhatárolási kritériumok meghatározása útján különbséget tegyünk direkt és indirekt reprezentáció között. Ez hozzásegíti a történettudományt ahhoz is, hogy ki lehessen alakítani egy elméleti tézisek és gyakorlati tapasztalatok ötvözete útján megfelelően alátámasztott, lehetőleg taxatív nomenklaturát a reprezentáció eszközkészlete vonatkozásában, továbbá elősegíti a reprezentáció – történeti és aktuális – funkcióinak számbavételét is.

Reprezentáció és építészet kapcsolata

Az előző fejezetben tárgyalt bevezető gondolatok pusztán problémafelvetésként szolgáltak jelen tanulmány témaválasztásának felvezetése céljából. E dolgozat ugyanis terjedelmi keretek miatt szükségképpen képtelen volna kielégítő választ adni a reprezentáció fogalmi mibenlétét illetően, emiatt annak csupán egy különleges és nem kevésbé problematikus szegmensét, építészet és reprezentáció kapcsolatát illetően igyekszik új adalékokkal szolgálni két, a bécsi Hofburg Amáliavarában található, Johann Wenzel Bergl cseh származású festő után Bergl-termeknek nevezett helyiség példáján. Kiindulópontként röviden szeretném vázolni, hogy a reprezentáció terminushoz eddigi kutatásaim alapján milyen jelentéstartalmat társítok. E latin eredetű kifejezés hagyományosan „megjelenítést”, „ábrázolást” jelent, amelyet kiválóan szemléltet Johannes Micraelius német filozófus magyarázata. Meggyőződése szerint ugyanis „reprezentálni annyit tesz, mint jelenvalóvá tenni a távollévőt” (Micraelius, 1662. 1216.). Ugyanez a megközelítés köszön vissza Szabó Péter gondolkodásában, aki „képviselési viszonyként” értelmezte a reprezentációt (Szabó, 2011. 11.). Noha a reprezentációt a köznyelv és a magyar értelmező kéziszótár is társadalmi ranggal, hivatással együtt járó életmódként értelmezi, tapasztalataim alapján úgy vélem, hogy ez legfeljebb megszorító értelmezés mellett

lehet helytálló megközelítés. Tágabb értelemben a reprezentáció nem pusztán cselekvések összességéként fogható fel, hanem tervezett, direkt identifikációként, önmeghatározásként, önértelmezésként a reprezentáció alanya részéről, aki az a természetes személy, ritkábban természetes személyek köre, aki(k) köré a reprezentáció épül (például egy állam nem lehet az, de a mögötte álló nemzet, mint emberi közösség igen). A reprezentáció tehát egy *társadalmi cselekvés*, amelynek a célja, hogy a reprezentáció alanya (távollévőként/a címzettek fizikai terében jelen nem lévő személyként) egy lehatárolt eszközrendszer (jellemzően szimbólumok, allegóriák) segítségével egy általa tudatosan formált – valós vagy valótlan – képet alakítson ki (re-prezentáljon) saját magáról a reprezentáció címzettjeiben, vagyis azokban a természetes személyekben, akikhez a reprezentáció üzenete, tartalma szól. A reprezentáció céljának realizálása, vagyis a reprezentáció alanyáról alkotott képnek a közvetítése a célközönség számára történhet direkt, azaz kifejezett vagy indirekt, azaz közvetett formában. Az építészet az indirekt reprezentáció fogalmi körébe sorolható, amikor a címzettek a reprezentáció tartalmának megértése során a reprezentáció alanya nem textusokkal igyekszik orientálni, hanem szimbólumokkal, valamint közvetett jelentéstartalommal. Önmagában egy épület vagy egy berendezési tárgytól mentes, üres terem jellegénél fogva nem vagy csak rendkívül szűk körben képes arra, hogy szövegszerűen, explicit formában hordozza az építető/tulajdonos reprezentációjának tartalmát. Az építészet a reprezentáció szempontjából inkább csupán arra alkalmas eszköz, hogy megfelelő keretrendszert, fizikai teret teremtsen a reprezentáció egyéb eszközei, például festő- és szobrászművészeti alkotások számára. Másfelől azonban egy-egy enteriőr is bírhat reprezentatív erővel, hiszen annak dekorációja, díszítettsége, valamint a kivitelezés kvalitása rendkívül sokat elárul(t) nem csupán, sőt nem elsősorban a művésztől (pontosabban annak tehetségéről), hanem a megrendelő vagyoni helyzetéről. Ebben az értelemben ragadható meg a Bergl-termek, illetve a bennük található tájképek reprezentativitása.

Bergl bemutatkozik: az Ober St. Veit-i érseki palota egzotikus tájképei

A Bergl nevével fémjelzett két bécsi enteriőr – a Hofburgban és Schönbrunnban található – közül az előbbi keletkezett hamarabb, amelynek elkészítésére a művész 1765-ben kapott megbízást (Kalousek – Mader-Kratky, 2016. 389.). Bergl ekkora kipróbált alkotóvá vált a bécsi udvar szemében, évekkel korábban ugyanis Ober St. Veit érseki palotájában már festett hasonló, bár a bécsiéknél lényegesen kezdetlegesebb tájképeket. Mária Terézia ezt a palotát 1762-ben vásárolta meg (Iby, 2023. 221.). Ugyanebben az évben bízta meg Berglt a tájképek elkészítésével, amelyet a művész mindössze egy év alatt befejezett (Kalousek – Mader-Kratky,

2016. 389.). A megrendelő el volt ragadtatva az enteriőrtől. Mielőtt az udvari tájképek művészettörténeti elemzésére térnék, érdemesnek tartom bemutatni az érseki palota földszintjén található teremsort díszítő festmények jellemvonásait. Bergl e műve a későbbiekkel összevetésben ugyanis több szempontból egyedülálló. Egyrészt sajátosságuk, hogy a képek előterét leszámítva kimondottan kopár tájat ábrázolnak, amelyet az európaiak egyelőre nem hódítottak meg. Sőt, éppen azt a jelenetet tárják elénk, ahogyan az európai felfedezők partra szállnak csónakjaikkal. Az egyik helyiség hosszanti oldalán látható festmény háttérben még egy fregatt is felfedezhető. A kihalt, kifejezetten kietlen látkép a legalapvetőbb különbség későbbi alkotásaihoz képest, amelyeken Bergl a buja természet mellett már nem ritkán gondosan megművelt, szökőkutakkal, balusztrádokkal, metszett bokrokkal és sövényekkel, szobrokkal és faragott kővázákkal tarkított parkokat is megjelenített, amelyekben néhol kerti pavilonok, oszlopos árkádsorok is felbukkantak. Másrészt az Ober St. Veit-i festmények a bécsiekkel összemérve inkább kísérletezésnek, a művész „szárnypróbálgatásainak” tűnnek. Ezek megalkotásánál ugyanis Bergl még alig használt élénk színeket, alig festett növényeket és állatokat, ráadásul ezek kvalitása, részleteinek kidolgozottsága meg sem közelíti az 1765-1766, valamint 1769-1778 között készített műveket. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy bár *számszerűleg kevés* élőlényt fedezhetünk fel e tájképeken, mégis lényegesen *többfélét*, mint a bécsi alkotásokon. Ober St. Veit-ban kis- és nagytetű madarakon kívül halak, rákok, szarvasmarhák, teknős, ló, alpakka, teve és majom is megjelenik, Bécsben azonban a művész egy-két majomtól, halaktól és kagylóktól eltekintve kizárólag szárnyasokat ábrázolt. Ennek oka megfejtethetetlen, hiszen a császári-királyi vadaspark Schönbrunnban bővelkedett egzotikus állatfajokban, amelyeket Bergl a festőmunka megkezdése előtt alaposan tanulmányozhatott volna. Ennek ellenére Bergl növény- és állatillusztrációit többnyire metszetek, nem pedig az adott élőlény közvetlen szemrevételezése alapján készítette (Iby, 2023. 222.). Harmadrészt abból a szempontból mindenképp kuriózumnak számítanak az Ober St. Veit-i festmények, hogy emberek – hiányos öltözetű bennszülöttek, szerecsenek – láthatók rajtuk tollakkal dekorált törzsi viseletben, többféle kompozícióban. Van, aki egy lovat vezet kantáron, van, akit esernyővel, egy kosár gyömolccsal és virággal a kezében látunk. Az udvari megrendelésre készült tájképekről azonban teljes mértékben hiányoznak az e korban egzotikusnak vélt emberalakok.

Bergl alkotásai a bécsi Hofburg Amáliavarában

Miután Bergl Ober St. Veit-i alkotásai messzemenően elnyerték az egzotikum, illetve a távol-keleti kelmék iránt rajongó Mária Terézia tetszését, a császárné-királynő 1765-ben két

főemeleti helyiség dekorációjával bízta meg őt a bécsi Hofburg 1764-1765 között átépített Amáliavarában. A palotakomplexum ezen traktusát az 1764. április 3-án római királlyá koronázott József főherceg (a későbbi II. József) rezidenciájának szánták, s mind a tervezés, mind a kivitelezés során fokozott hangsúlyt fektettek arra, hogy a létrejövő enteriőr belsőépítészeti szempontból maradéktalanul megfeleljen a római királyi címmel járó reprezentációs igényeknek. A római királyi és királynéi lakosztályok végeredményben a máriatereziánus-rokokó enteriőrművészetének kiteljesedéseként értékelhetők. Ebbe a környezetbe simultak bele Bergl tájképei, amelyek azonban nem képezték a reprezentatív teremsor részét. Berglt ugyanis két olyan félreeső helyiség dekorálására kérték fel, amelyeket az Amáliavár átépítésének terveit készítő Nikolaus Pacassi udvari főépítész elképzelései alapján részben intim célú használatra (öltözködésre), részben tárolóhelyiségként szolgáltak. Nem véletlenül helyezték e termeket a traktus belső udvara, s nem a díszudvar felőli vagy utcafronti oldalára. Pacassi a két terem közül a nagyobbikat, amelynek az alapterülete körülbelül 34,5 m², 1764/1765 körül az Amáliavár főemeletéről készített alaprajza tükrében a római király öltözőjének („Cabinete Toilette du Roy”) szánta, míg a kisebbik, hozzávetőlegesen 14 m² alapterületű szoba egyfajta „raktár” lett volna. Erre utal, hogy az alaprajzon a „serre papier” magyarázatot fűzték hozzá (Kalousek – Mader-Kratky, 2016. 389.). E francia kifejezés alatt a 18. század folyamán lényegében iratszekrényt értettek, s nem világos, hogy egy ilyen funkcióval felruházott termet miért ide, a római király és a római királyné öltözőszobája közé, a királyi pár hálószobája mögé illesztett Pacassi. Alkalmas lett volna e célja a király első előszobája előtt elhelyezkedő Könyvtárszoba, amelynek lambériájába szekrényeket illesztettek. Az udvar tehát két olyan szoba dekorálásával bízta meg Berglt, amelyekbe az uralkodópáron és a szolgálókon kívül mások – például udvari vendégek – nem léphettek be. Alkotásai tehát nem voltak nyilvánosak, így a dinasztia belsőépítészeti reprezentációjának sem képezték részét. Meggyőződésem, hogy Mária Terézia ekkor még nem ismerte fel e tájképek reprezentatív erejét, hanem azokat mindössze csodálatra méltó dekorációnak tartotta. Abból ugyanakkor, hogy később Schönbrunn vonatkozásában Berglt már nem csupán egy-egy helyiség, hanem egész lakosztályok, köztük az uralkodónő lakrésze arculatának teljeskörű átformálásával bízták meg, arra lehet következtetni, hogy az 1770-es évekre Mária Terézia számára világossá vált: a tájképek nem csupán arra alkalmasak, hogy egy-egy magánhelyiség díszítőelemei legyenek, hanem arra is, hogy a reprezentatív teremsorba történő integrálásuk esetén a dinasztia és az adott rezidencia presztízst növeljék. Az alábbiakban az Amáliavár főemeletén található két, napjainkban Bergl-termekként emlegetett szoba művészeti jellemzőinek bemutatásán keresztül

igyekszem rámutatni azokra az attribútumokra, amelyektől e műalkotások reprezentativitásukat nyerik.

E termék roppant gazdag színviláguk okán első pillantásra némileg kilógnak a főemeleti helyiségek sorából. A többi terem küllemét – eltekintve a korszakonként változó berendezési tárgyaktól – alapvetően a fehér-arany felületkezelésű lambéria uralja. A fal faburkolattal nem fedett részeit a 18. század folyamán falikárpitok borították, amelyek helyét idővel vörös színű ún. ananász-damaszt vette át. A Bergl-termék enteriőrjének szerkezete is ehhez hasonló, annyi különbséggel, hogy ezekben nem falikárpitok, illetve damaszt, hanem a jelen tanulmány tárgyát képező tájképek láthatók a falak lambériával nem burkolt felületein. A tájképek témaválasztása terén a művész nem mozdult el lényegesen attól, amely Ober St. Veit-ban megihlette, ez viszont nem jelenti azt, hogy ne lennének lényeges különbségek az 1762-1763 és az 1765-1766 között készült művek között. A Hofburgban található festmények szintén egzotikus tájképeket ábrázolnak. Fontos azonban kiemelni, hogy a képek háttérében, valamint előterében egyaránt az Ober St. Veit-i alkotásoknál lényegesen gazdagabb természet tárul a szemünk elé. A festmény előterében látható, sziklával határolt folyó egy zöld mezőkkel, kisebb erdőkkel tarkított idilli tájegységből folyik, a háttérben hegyvonulatokat pillanthatunk meg. A folyókban színes pikkelyzetű halak bukkannak fel a víz felszínén, kevésbé szerencsés társaikat a folyó medrében vagy annak partján halászó ragadozó madarak már kifogták. A festményeken szerfelett gazdag állat- és növényvilágban gyönyörködhetünk. A folyóparti csendélet okán Bergl hanyagolta nagytestű haszonállatok ábrázolását, ehelyett különféle madarakat (például pelikánokat, flamingókat, gémekeket, récéket, papagájokat), halakat, békákat, kagylókat festett le változatos növényfajok közepette. Bergl valamennyi alkotásának immanens összetevői a pálmafélék, ez alól a szóban forgó enteriőr sem kivétel. Az itt látható tájképeket is alapvetően e növényfaj uralja, bár számos egyéb virágot és tarka virágfüzéreket is felfedezhetünk. Az Ober St. Veit-i alkotásokhoz képest Bergl a Hofburgban igyekezett lényegesen több és minél változatosabb trópusi gyümölcsöket ábrázolni. Helyet kaptak e tájképeken többek között citrom- és dinnyefélék, körték, szőlőfürtök, ananászok. A mennyezetre pillantva a határtalan, kék égbolt nyílik meg előttünk. Különleges, hogy a művész a csillárrozzetáról sem feledkezett meg, amely kreatív módon – a terem díszítőelemeinek motívumvilágához illően – virágfüzerekből áll össze s madarak csőrükben tartva emelik azt a magasba. Hogyha hosszabb ideig szemléljük a helyiségeket, akkor tűnik fel igazán, milyen tehetségesen használta ki Bergl a rendelkezésére bocsátott teret. Figyelemre méltó, ahogy a mennyezetre festett virágfüzerek valósággal megelevenednek, s háromdimenziós ornamenssé – stukkóvá – válnak a mennyezet

néhány pontján. Ezáltal azt a hatást keltik, hogy a termeket valódi, mintegy „örökké virágzó” növények futják be. Az aranyozott cikornyák és a szabálytalan vonalvezetésű virággirlandok közötti finom harmónia egyedülálló egyvelegét teremti az ember által alkotott, valamint a természet szertelen díszítőelemeinek. Álláspontom szerint ebben nyilvánul meg nem csupán a művész kiváló képzelőereje, hanem kiemelkedő zsenije is. 1766 körül, mikor a festményeket készítette, a római királyi és királynéi lakosztály már teljesen elkészült. Bergl tehát fehér-arany színvilág által uralt helyiségek várták csupasz, fehér pannókkal. Ebbe a környezetbe kellett megkomponálnia az egzotikus tájképet. Úgy vélem, hogy Bergl alkotásai, különösen a cikornyákat és virágfüzéseket egyesítő mennyezeti ornamentika megtestesítik, materializálják azt az eszményt – a mesterséges (emberi) és a természeti környezet közelítésére való nyughatatlan törekvést – amely az osztrák-német rokokó belsőépítészetét áthatotta. E képek célja sem kevesebb, mint, hogy feloldják a szoba korlátok közé szorított, zárt terét és a terembe lépő embert a palota ablakaiból látható szűk, belvárosi környezetből képzeletbeli, vadregényes tájakra repítsék, ahol véget ér az ember által uralt, mereven szabályozott barokk természet, ahol megszűnnek a társadalmi kötöttségek. A kortársak egzotikum iránti érdeklődésében valójában a távoli vidékek egyszerűsége, könnyedsége és természetessége iránti csodálata, egyúttal egy kényszerektől, etikettől mentes, idilli világ iránt érzett vágy nyilvánult meg (Iby, 2023. 221.).

A fentiek elsősorban a festmények művészeti értékét emelték ki, azonban figyelemmel arra, hogy egy rokokó enteriőr kialakítását jellemzően reprezentatív szempontok vezérelték a 18. század során, érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy egy ilyen buja természetet ábrázoló képvilág ebben az időszakban a megrendelő hatalmas gazdagságáról árulkodott. A festmények elkészültének időszakában egymás után indultak kifejezetten tudományos célú – hatalmas pénzösszegeket felemésztő – távol-keleti expedíciók, amelyeket a tudomány iránt érdeklődő fejedelmek, üzletemberek nem csekély anyagi támogatással ösztönöztek. E felfedezőutak eredményeként kerültek a leggazdagabbak birtokába egzotikus növények és állatok, amelyek a tulajdonosnak európai hírnevet szereztek. Bécsben az első ilyen főúr Savoyai Eugén volt, aki a Belvedere kastély környezetében rendezett be állat- és növénykertet. Példáját egy tehetséges üzletember, I. Ferenc római császár is követte, aki felesége, Mária Terézia támogatásával Schönbrunnban alakította ki a világ első, mai értelemben vett állatkertjét. Évekkel Savoyai Eugén halála után a Belvederét a bécsi udvar megvásárolta a hozzá tartozó – megmaradt – ingóságokkal együtt, ideértve az egzotikus állatokat és növényeket is. Ezeket Schönbrunnba szállították, s a dinasztia gyűjteményének részévé váltak. Nem véletlen tehát, hogy ezt a

gazdagságot valamilyen formában a hivatalos reprezentációban is meg kívánták jeleníteni, amely alapvetően az udvari enteriőrökben öltött testet.

Konklúziók

Vitathatatlan, hogy a 18. század története a társadalmi élet számos területén maradandó hatást gyakorolt a későbbi korokra, amely napjainkban is tetten érhető. Ha közvélemény-kutatást készítenénk abban a kérdésben, hogy melyik építészeti stílusok készítetik az embereket leginkább az ősök képességeinek, művészeti zsenijének csodálatára, bizonyos, hogy a rokokó egyike lenne a három legtöbbször megnevezett stílusirányzatnak – tegyük hozzá, nem véletlenül. Ez a csodálat nem azt a *szubjektív meggyőződést* jelenti, hogy egy-egy konkrét műalkotást „szépnek” vagy „nem szépnek” találunk, hanem azt a *tiszteletet, ámulatot*, amelyet egy rokokó műalkotás kreativitása, precizitása, kimeríthetetlen változatossága kivált belőlünk. A bécsi Hofburg Amáliavárában található Bergl-termek sem pusztán „szépek”. Nem azért képezik művészettörténeti kutatás tárgyát, mert magával ragadja a művészet iránt rajongókat, hanem azért, mert utánozhatatlan műremeke a rokokó belsőépítészetről vallott eszményének. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az Amáliavár Bergl-szobái korántsem jelentették a művész karrierjének végállomását, éppen ellenkezőleg. Azzal, hogy Mária Terézia a jelen tanulmányban vizsgált két teremben teret engedett Bergl számára művészi képességeinek kibontakoztatására, voltaképp csupán „kísérletezett”. Ober St. Veit-i alkotásai miatt tisztában volt Bergl tehetségével, ám szerette volna felmérni, hogy a császári-királyi udvarban milyen enteriőrt képes alkotni. Erre utalhat az, hogy relatíve félreeső szobákat bocsátottak a művész rendelkezésére, s véletlenül sem olyanokat, amelyek hivatalos udvari rendezvényeknek, eseményeknek adtak otthont. Ugyanakkor, mivel Mária Terézia messzemenően elégedett volt Bergl munkájával, néhány évvel később már többek között saját, hivatalos célokra – hivatalnokok, követek, vendégek fogadására is szolgáló – lakosztályának kidekorálására kérte fel őt. Az „amáliavári kísérlet” tehát sikerrel járt, s évekkel később egy még pompásabb enteriőr megalkotásához vezetett Schönbrunnban.

Felhasznált szakirodalmi források:

ÁRVAI Tünde (2014): Vallásos áhítat és hatalmi reprezentáció a Garai családban. In: Böhm Gábor – Fedeles Tamás: Mesterek és tanítványok. Tanulmányok a bölcsészettudományok területéről. PTE KTDK, Pécs

DERNJAC, Joseph (1885): Zur Geschichte von Schönbrunn. K. K. Hof- und Universitäts-Buchhandlung, Wien

Herbert KARNER (Hg.) (2014): *Die Wiener Hofburg 1521-1705. Baugeschichte, Funktion und Etablierung als Kaiserresidenz*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien

HERRE, Franz (2001): Mária Terézia. Magyar Könyvklub, Budapest

IBY, Elfriede – MADER-KRATKY, Anna (Hg.) (2023): Schönbrunn – Die kaiserliche Sommerresidenz. Kral Verlag, Wien

KOBALD, Karl (1924): *Schloss Schönbrunn*. Amalthea Verlag, Zürich-Wien-Leipzig

KOSCHATZKY, Walter (Hg.): *Maria Theresia und ihre Zeit. Zur 200. Wiederkehr des Todestages*. Residenz Verlag, Salzburg-Wien.

KOVÁCS Zsolt (2020): *XIV. Lajos és I. Lipót hatalmi versengése a Theatrum Europaeum tükrében. Udvari reprezentáció, dinasztia, háborúk*. L'Harmattan, Budapest

KÖKÉNYESI Zsolt (2021): *A magyar főnemesség bécsi integrációjának színterei (1711-1765)*. L'Harmattan Kiadó, Budapest

LEGGATT-HOFER, Renate – SAHL, Reinhold (Hg.) (2018): *Die Wiener Hofburg – Sechs Jahrhunderte Machtzentrum in Europa*. Brandstätter Verlag, Wien

LORENZ, Hellmut – MADER-KRATKY, Anna (Hg.) (2016): *Die Wiener Hofburg 1705-1835. Die kaiserliche Residenz vom Barock bis zum Klassizismus*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien

MOLNÁR Dániel (2024): Fegyvertár, „Asszonyvár” és trónörökösi rezidencia – Adalékok a bécsi Hofburg Amáliavarának közép- és kora-újkorai történetéhez. In: *Újkor.hu*, 2024. 05. 13., <https://ujkor.hu/content/adalekok-a-becsi-hofburg-amaliavaranak-tortenetehez>

SAUTER, Alexander (2003): Fürstliche Herrschaftsrepräsentation. Die Habsburger im 14. Jahrhundert. Jan Thorbecke Verlag, Ostfildern

STOLLBERG-RILINGER, Barbara (2017): Maria Theresia. Die Kaiserin in ihrer Zeit. Verlag C.H.Beck, München

SZABÓ Péter (2011): Az Erdélyi Fejedelemség önképe. ELTE, Budapest

SZANKA Brigitta (2018): Késő középkori uralkodói reprezentáció és ceremóniák a német történetírásban. In: FARKAS Csaba – RIBI András – VERES Kristóf György (szerk.): *Micae Mediaevales VII. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról.* ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest. 167-179.

WELLER, Franz (1880): *Die kaiserlichen Burgen und Schlösser im Bild und Wort.* K.K. Hof-Buchdruckerei, Wien